

Кізов Сергій Андрійович,
аспірант кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н., доцент Глиняна К.М.

ПРИНЦИПИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

Проводячи курс на захист економічних інтересів власників від втручання в сферу їх правової свободи органів державної влади, Європейським Судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) були вироблені критерії оцінки неприпустимого втручання держави в право власності [1]. Як свідчить практика Європейського суду з прав людини, найчастіше втручання у право власності фізичних та юридичних осіб відбувається з боку державних органів, зокрема, органів виконавчої влади, іноді органів судової влади, шляхом прийняття законодавчих актів чи при винесенні незаконного рішення суду, тоді як ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2] (далі – Конвенція) забороняє будь-яке невиправдане втручання державних органів [3].

Правове врегулювання економічних відносин власності породжує виникнення права власності, за допомогою якого утверджується панування уповноваженої особи, якою є власник, над належними їй речами у вигляді одноосібних повноважень володіння, користування та розпорядження ними. Також, змістом права власності, як найбільш повного речового права, виступають, крім традиційної тріади правомочностей власника, іманентно властиві йому обов'язки по використанню майна, в суворій відповідності з його цільовим призначенням. Останнє обумовлено необхідністю дотримання суспільних інтересів. Презюмується, що здійснення власником правомочностей, що складають суб'єктивне право, залишається на його власний розсуд і не може бути піддана детальному правовому регулюванню, так як, це буде означати необґрунтоване втручання в сферу господарського панування особи над належною йому річчю. Право власності обмежується шляхом впровадження адекватних механізмів його регулювання. У законодавстві і правовій науці щодо права власності йдеться про його межі і обмеження.

Так, в силу природності права власності та позитивним правом (законом) передбачаються випадки певного втручання в суб'єктивне право власності суб'єкта. Природні межі права власності припускають наявність у власника можливості здійснювати будь-які правомірні дії щодо свого майна, проте за винятком тих, які порушують права ті інтереси інших осіб. Так, ще у Французькій Декларації прав людини і громадянина 1789 р. було проголошено,

що здійснення природних прав людини обмежено лише для забезпечення іншим членам суспільства користування цими ж правами (ст. 4). З позиції природного права подібний підхід розглядається як загальноприйнята норма поведінки, як суть індивідуальної свободи, ідея рівних можливостей, рівних умов.

Загальноприйнятою є вимога закону до здійснення права власності в рамках дозволеної поведінки. З цієї точки зору дозволеної є поведінка з урахуванням таких вимог до неї, як розумність і сумлінність, охорона навколишнього середовища, дотримання моральних засад суспільства.

Ця вимога закріплена у ст. 320 ЦК України, яка співвідноситься з загальними вимогами правового регулювання ст.7 ЦК України.

Але, незважаючи на можливість втручання та обмеження, передбачену законом и природним характером права власності, ці дії також повинні відповідати певним критеріям.

У практиці ЄСПЛ [1] напрацьовані три головні критерії, їх слід оцінювати з тим, щоб зробити висновок, чи відповідає певний захід втручання в право власності принципу правомірного і допустимого втручання, сумісного з гарантіями ст. 1 Першого протоколу, а саме:

- право держави регламентувати використання власності відповідно до суспільного інтересу та тлумачення ЄСПЛ «суспільного інтересу». Умови виправданості втручання у право власності: втручання у право власності допустиме лише тоді, коли воно переслідує легітимну мету в суспільних інтересах;
- втручання у право безперешкодного користування своїм майном також передбачає «справедливу рівновагу» між інтересами суспільства та необхідністю дотримання фундаментальних прав людини;
- втручання має бути законним, тобто здійснено на підставі закону [1].

Виявивши втручання у право на власність за одним із трьох положень статті 1 Першого протоколу, необхідно з'ясувати, чи може держава виправдати таке втручання. Якщо такі дії можуть бути виправдані (обов'язок доведення покладається на державу), то слід вважати, що порушення статті 1 Протоколу не відбулося. Втручання у право на власність може бути виправданим, якщо воно переслідує легітимну мету в громадських чи загальних інтересах.

Поняття «суспільний інтерес» обов'язково має розширене тлумачення... Суд, вважаючи природним, що мають бути широкі межі розсуду, які надаються законодавцям для здійснення соціальної та економічної політики, поважає рішення законодавців стосовно того, що є «суспільний інтерес», коли ці рішення будуть засновані на розумних міркуваннях.

Європейський Суд чітко визначив критерій необхідності в демократичному суспільстві в своєму рішенні по справі Уолсон проти Швеції щодо можливості втручання в здійснення власником його прав: «Згідно сформованих прецедентів Суду, поняття необхідності передбачає, що втручання відображає гостру суспільну потребу і, зокрема, що воно пропорційно переслідуваній законом меті; визначаючи, чи є втручання «необхідним у демократичному суспільстві», Суд буде враховувати, що договірним державам залишена деяка свобода розсуду ... Суд повинен визначити, чи є причини, наведені на виправдання цього втручання, «доречними і достатніми» [3].

Втручання має бути пропорційним та не становити надмірного тягара; іншими словами, воно має забезпечувати «справедливий баланс» між інтересами особи і суспільства. Суд неодноразово наголошував, що питання пропорційності є ключовим у визначенні дотримання справедливого балансу між інтересами держави та індивіда.

Зокрема, при аналізі відповідності втручання у право вимогам пропорційності Суд враховує такі чинники:

- співмірність застосованих державою заходів меті, що має бути досягнута;
- чи не покладається на особу надмірний тягар внаслідок дій держави;
- чи не є засоби, що застосовуються державою, необґрунтованими чи безпідставними.

Вимога законності, яка впливає з Конвенції, означає вимогу дотримання відповідних положень національного закону і принципу верховенства права (рішення у справі «Ентрік проти Франції» (*Hentrich v. France*) від 22 вересня 1994 року, серія А, № 296-А, сс. 19-20, п. 42). ЄСПЛ встановив поняття категорії «закон», яке застосовується при визначенні критеріїв втручання. Закон має відповідати якісним вимогам, насамперед, вимогам «доступності» та «передбачуваності», «верховенство права» (рішення у справі «Толстой-Милославський проти Сполученого Королівства» (*Tolstoy Miloslavsky v. the United Kingdom*), заява №18139/91, рішення від 23 червня 1995 року, п. 37). Ці категорії охоплюють правові стандарти, які визначають зміст і форму «закону». Зокрема, Судом виділяються змістовні характеристики (обсяг, межі, умови) владних повноважень, які з точки зору форми зовнішнього прояву визначаються законодавцем і судовою практикою [4].

При визначенні меж втручання в право власності на підставі положень національного закону, ЄСПЛ має лише обмежену компетенцію з перевірки дотримання національного законодавства, він може сформулювати відповідні висновки за Конвенцією, якщо встановить, що при застосуванні закону в тій чи

іншій справі національні суди припустилися явної помилки або застосували його так, щоб ухвалити свавільне рішення (рішення у справах «Компанія «Анхойзер Буш «проти Португалії» (Anheuser-Busch Inc. v. Portugal) [GC] [5]. Але, Відповідно до статті 1 Протоколу №1 до Конвенції захист права на мирне володіння майном не обмежує права держави щодо забезпечення виконання таких законів, які вбачаються їй необхідними для здійснення контролю за використанням власності відповідно до інтересів суспільства та для забезпечення сплати податків та інших зборів чи штрафів.

Отже, оскільки ідеологія ст.1 Першого протоколу фактично відображена як у Конституції України, так і в Цивільному кодексі України, національним судам варто враховувати такі правові позиції ЄСПЛ під час вирішення спорів про захист права власності, посилаючись на висновки ЄСПЛ як на безпосереднє джерело права, а також переймати притаманні його рішенням ідеї справедливості й гуманності.

Література:

1. Мони́ка Карсс-Фриск, А.Н. Жеребцов, В.В. Меркулов, А.Г. Эртель. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 1 Протокола №1 Право на собственность. Прецеденты и комментарии. – М. : 2002. – С. 28.
2. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод // Офіційний вісник України від 23.08.2006, 2006 р. – №32. – Стор.453. –Стаття 2372.
3. Кізлова О.С. Принцип «законності» у позиціях ЄСПЛ щодо захисту права власності // Збірник праць науково-практичної конференції «Проблеми цивільного права та процесу» (м. Одеса, 25 травня 2018 р.). – О. – С. 45.
4. Оніщенко Н. Принцип законності: природа та сутність в умовах демократичних змін // Віче. – 2012. – № 12. – С. 3.
5. Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві: Науково-методичний посібник для суддів // Режим доступу : <http://coollib.com/b/326688/read>.